

Marta Krasuska-Betiuk

Cytaty literackie w świadomości studentów pedagogiki: relacja z badań

Kultura i Edukacja nr 1, 108-116

2006

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Marta Krasuska-Betiuk

CYTATY LITERACKIE W ŚWIADOMOŚCI STUDENTÓW PEDAGOGIKI. RELACJA Z BADAŃ

---

1. Wprowadzenie

Wielu twórców kultury oraz kulturoznawców daje wyraz swemu niezadowoleniu z powodu nieświadomości lekturowej współczesnych Polaków. Znamienne słowa wypowiedział swego czasu S. Lem: „Nikt nic nie czyta. Jeśli czyta, to nie rozumie. Jeśli rozumie, to natychmiast zapomina”. Taki stosunek do literatury sprawia, że prawie nieobecne są w wypowiedziach oficjalnych i prywatnych dzisiejszej młodzieży cytaty literackie (poza tymi, rozpowszechnionymi przez reklamy), będące celem sformułowaniem sądów mówiącego, trafnie argumentujące jego poglądy. Ich obecność w wypowiedziach z pewnością świadczy o literackiej erudycji i kulturze języka osoby mówiącej. Językoznawcy uważają, że wszelkie przytaczane fragmenty, szczególnie te rozbudowane, kilkudziesięciowyrazowe, nie zapadają powszechnie w świadomości przeciętnego Polaka, co jest z wiadomych względów zrozumiałe. Statystyczna pamięć, aby mogła zatrzymać cytat, „odkrywa” z niego część materiału i odrzuca jako zbędny. „Ta uwolniona reszta wchodzi do obiegu społecznego, stabilizuje się strukturalnie, usamodzielnia znaczeniowo, słowem – przekształca w składnik kodu językowego”¹. Im większy zasięg społeczny ma dane skrzydlate słowo i im częściej jest używane, tym mniej użytkowników uswiadamia sobie jego pochodzenie. Statystyczny Polak nie wie, że wyrażenie „szare komórki” ma swego autora w osobie A. Christie, „chłopiec do bicia” – w osobie Marka Twaine’a, a fraza „przepraszam, że żyję” w osobie nadkomisarza polskiej policji Włodzimierza Wiskowskiego². Trudno mówić o kulturze literac-

---

¹ J. Liberek, *Skrzydlate słowa w perspektywie frazeologicznej* (sprawozdanie z posiedzenia Komisji Frazeologicznej Komitetu Językoznawstwa PAN, Warszawa, 6 listopada 1998 roku), „Poradnik Językowy” 1999, z. 4, s. 41–51.

² *Ibidem*, s. 44.

kiej jednostki bez umiejętności rozpoznawania, skąd pochodzą sławne cytaty, sentencje, aforyzmy, powiedzenia, maksymy. Prawie każde literackie arcydzieło mieści w sobie przynajmniej kilka zdań, które funkcjonują w świadomości zbiorowej³. Tylko nielicznym udaje się podsumować w jednym zdaniu swój światopogląd, stanowisko filozoficzne, myśl etyczną, refleksję dotyczącą np. istoty sztuki. Mimo wszystko warto wiedzieć, skąd pochodzą cytowane tak często w rozmowach czy publikacjach złote myśli. Taka wiedza nie jest może ostatecznym argumentem świadczącym o głębokiej erudycji, ale w pewnych sytuacjach pozwala uniknąć towarzyskiej kompromitacji⁴.

2. Cele i metody badań

Przytoczone powyżej tezy wzbudziły u autorki niniejszego artykułu zainteresowanie tym faktem i chęć poznania, które **cytaty literackie** funkcjonują w świadomości młodzieży akademickiej. W tym celu przeprowadziła wśród studentów pedagogiki badania umożliwiające weryfikację tego, jakie cytaty są w tym środowisku najbardziej popularne, czy studenci znają źródła słynnych cytatów (autora, tytuł dzieła) i czy potrafią je prawidłowo dokończyć. Główne pytanie badawcze brzmiało: **Które cytaty literackie są rozpowszechnione w środowisku młodzieży akademickiej?**

Główny materiał badawczy stanowiły sposoby odpowiedzi na wybrane pytania egzaminu wstępnego z języka polskiego na warszawską, państwową uczelnię pedagogiczną (327 kandydatów z 2000; 301 zdających w 2001 roku oraz 357 kandydatów z 2004), a także odpowiedzi na pytania kwestionariusza ankiety opracowanej przez autorkę niniejszego artykułu, skierowanej do 50 studentów III roku pedagogiki⁵.

3. Przedmiot badań – ustalenia terminologiczne

Podstawowe uporządkowania terminologiczne są niezbędne, albowiem badacz ma świadomość istnienia odrębności znaczeniowej, kilku co najmniej terminów z cytatem powiązanych, aczkolwiek nie tożsamy. Dlatego też definiując je, powołałam się na

---

³ J. Tomkowski, *Być albo nie być, czyli mądrości literatury* [w:] idem, *Zamieszkać w bibliotece*, Ossa 2004, s. 93.

⁴ Ibidem, s. 92.

⁵ Chcąc potwierdzić przypuszczenie o nie dość dobrej znajomości źródeł znanych cytatów (sformułowane po analizie wyników egzaminów wstępnych), autorka niniejszej pracy w kwestionariuszu ankiety kierowanej do studentów III roku pedagogiki sformułowała 2 zadania, z których pierwsze polegało na dopisaniu dalszych słów do podanych fragmentów cytatów zaczerpniętych z utworów poetyckich, drugie zaś brzmiało: „Proszę przytoczyć – możliwie jak najwierniej – zapamiętane z lektury tekstów literackich cytaty trafnie ujmujące prawdę o egzystencji człowieka i otaczającym go świecie (aforyzmy, „złote myśli”, „skrzydlate słowa”) – w miarę możliwości proszę podać źródło cytatu”.

niekwestionowany w tym zakresie autorytet profesora Henryka Markiewicza, który od przeszło 40 lat interesuje się tematem cytatów, z racji naukowego hobby, jakim stało się dla niego ich zbieranie i identyfikacja.

Podstawowe znaczenie „cytatu” jest wyraźne – to dosłowne przytoczenie fragmentu jakiegoś wcześniejszego tekstu (prototekstu) w innym, późniejszym. Za cytat uważa się też przytoczenie z tekstu obcojęzycznego w dokładnym przekładzie. Przytoczenie może obejmować całość prototekstu (np. aforyzmu czy przysłowia). Pisząc o użyciach, nadużyciach i funkcjach cytatu H. Markiewicz⁶ zwraca uwagę, że w ramach definicji termin: „cytat” używany jest także w swoistych znaczeniach obocznych. Cytatami nazywa się w szczególności takie wyrażenia, zwroty i frazy (mikroteksty), które z różnych powodów stały się sławne i często są powtarzane w wypowiedziach pisemnych i ustnych. Niemiecki filozof Georg Buchmann nazwał je w roku 1864 „skrzydlatymi słowami”, co z resztą było cytatem z Homera – „epea pteroenta”⁷. Określenie to stosuje się zazwyczaj do tych rozpowszechnionych mikrotekstów, które mają indywidualne autorstwo – już wykryte lub przynajmniej teoretycznie wykrywalne. Nie obejmuje przysłów ludowych czy różnych anonimowych porzekadeł. Ze względu na te ograniczenia każde skrzydlate słowo jest cytatem, ale nie każdy cytat jest skrzydlatym słowem⁸.

I ostatnie, już trzecie użycie cytatu odnosi się do „złoty myśli”: są to sentencje („mądrościowe uogólnienia”, np. „Każdy kowalem własnego losu”), maksymy (zasady i wskazówki życiowe) i aforyzmy (sentencje, które odznaczają się oryginalnością myślową i zręcznością sformułowania, czasem o zabarwieniu paradoksalnym)⁹.

4. Wyniki przeprowadzonych badań własnych

a) cytaty na egzaminie wstępnym

Jednym z głównych źródeł kultury europejskiej, w której orbicie kształtowała się i nadal kształtuje kultura polska, jest chrześcijaństwo ze swoją księgą świętą – Biblią. W prologu Ewangelii Św. Jana znajdujemy *Hymn o słowie*: „Na początku było Słowo, a ono Słowo było u Boga, a Bogiem było ono Słowo. To było na początku u Boga. Wszystkie rzeczy przez nie się stały, a bez niego nic się nie stało, co się stało. W nim był żywot,

⁶ Por. H. Markiewicz, *O użyciach i nadużyciach cytatów*, „Twórczość” 2002, nr 11/12, s. 152.

⁷ Ibidem, s. 154.

⁸ Językoznawcy podają następującą definicję skrzydlatych słów: są to autorskie (cytatopodobne) twory językowe o cechach jednostek języka (względna autonomiczność, dawność, reprodukowalność), o strukturze jedno lub wieloleksemej (ograniczonej jednak możliwościami nośnymi pamięci społecznej) i o funkcji samodzielnego nominowania pojęć, ocen i sądów (bądź wspomaganie i ilustrowanie pojęć, ocen i sądów już w wypowiedziach inaczej wyrażonych). Od cytatów różnią się sposobem funkcjonowania, używając ich, nadawca często nie wie, jaka jest ich geneza, słowa przytaczane na zasadzie cytatu mają zawsze dla osoby przytaczającej autora. (Por. J. Liberek, op.cit.).

⁹ H. Markiewicz, *O użyciach i...*, s. 155.

a żywot był oną światłością ludzką. A światłość w ciemnościach świeci, a ciemności jej nie ogarnęły”¹⁰. W 2000 roku na egzaminie wstępnym z języka polskiego na uczelnię pedagogiczną kandydatów (obecnych studentów) poproszono o wskazanie źródła tych słów (spośród podanych) a) *Księga Rodzaju*, b) *Księga Psalmów*, c) *Księga Hioba*, d) *Ewangelia wg Św. Jana*. Zadanie to uzyskało najmniejszy odsetek poprawnych odpowiedzi: tylko 24% ogółu zdających wskazało poprawnie na Ewangelię wg Św. Jana. Inne zadanie egzaminacyjne z tego roku brzmiało: Stwierdzenie *Homo sum et nihil humsni a me alienum esse puto* można przetłumaczyć jako – odpowiedź poprawna to: „Człowiekiem jestem i nic co ludzkie nie jest mi obce” (takich odpowiedzi udzieliło 94,5% zdających). Gdy w 2004 zapytano o autora powyższych słów, to 86% zdających udzieliło odpowiedzi poprawnych.

Konkluzja z obserwacji powyższych sposobów odpowiedzi jest następująca: trafne wskazanie zdania tłumaczącego łacińską sentencję (pomimo tego, że treść pytania testowego nie zawierało odpowiedzi, iż odnosi się ono do humanizmu) nie sprawia zdającym większych kłopotów, natomiast wskazanie, kto jest jego autorem, nie jest już takie proste, chociaż Terencjusz (Publius Terentius Afer, ok. 190–ok. 159 p.n.e.), komediopisarz rzymski, znany jest także z innych powiedzeń, np. w *Ennuchu* umieścił popularne dziś zdanie *Nullum est iam dictum, quod non sit dictum prius* (Wszystko, co zostało powiedziane, było już powiedziane wcześniej), czy np. *Risu emoriri* (Umrzeć ze śmiechu) *Lupus in fabula!*/*Video lupum* (O wilku mowa), *Tu si hic sis, aliter sentias* (Gdybyś był tutaj, inaczej byś myślał) lub *Ut homines sunt, ita morem geras* (Zachowuj się stosownie do tego, jacy są ludzie).

Podobna sytuacja ma miejsce na egzaminie z 2001 roku, albowiem wówczas niewielką trudność sprawiło zdającym poprawne wskazanie, z których utworów pochodzą utrwalone w historii literatury polskiej i świadomości pokoleniowej znamienne cytaty. Polecenia egzaminacyjne nakazywały najczęściej, by podać źródło cytatu (tytuł dzieła). I tak słowa „słoneczko, śliczne oko, dnia pięknego”, tylko 52% spośród zdających przyporządkowała do *Żeńców* Szymona Szymonowica; 58% spośród zdających wiedziało, że istotne dla Norwidowskiej koncepcji sztuki zdanie „Kształtem miłości piękno jest” pochodzi z utworu *Promethidion*; 61% zdających wiedziało, że zdanie „Nie wódz mnie na pokuszenie, Ojców moich wielki Boże! / Wszak gdy wstąpił w progi moje, włos mu z głowy spaść nie może” pochodzi z *Zemsty* Aleksandra Fredry, i wreszcie 63% populacji zdających tego roku wiedziało, że słowa „Nasz naród jak lawa” wypowiada w *Dziadach* A. Mickiewicza Wysocki.

Analiza zastanego stanu rzeczy prowadzi do wniosku, że w zbiorowej pamięci studentów rozpoczynających edukację na wyższym poziomie nie zachowują się nazwiska ludzi, którzy wypowiadali, powtarzane dziś w różnych okolicznościach, trafne sentencje, aforyzmy, powiedzenia oraz, że słabo zapamiętane są źródła tych cytatów (tytuły dzieł).

¹⁰ *Biblia gdańska* (1632,1823), *Hymn o słowie* (J1, 1–14), zob. [w:] K. Bukowski, *Biblia a literatura polska*, Warszawa 1990, s. 198.

b) cytaty najwierniej zapamiętane z utworów poetyckich

Zadanie polegające na dokończeniu podanych fragmentów cytatów pochodzących z polskich utworów poetyckich ujawniło następującą prawidłowość: oto jest grupa skrzydlatych słów, lepiej zapamiętanych (być może dlatego, że bardziej rozpowszechnionych), przy czym jednocześnie większość studentów zna ich autorów, słabiej identyfikuje tytuł dzieła.

W moim przekonaniu można mieć zaufanie do kompetencji kulturowej studentów pedagogiki z zakresu polskiej literatury. Szkolna edukacja literacka wydaje się być nadal ostoją tradycji, utrwała narodowe wartości, takie jak służba ojczyźnie, kształtuje pewne postawy moralne, w tym przypadku wierność sobie, wskazuje istotne w życiu wartości: Bóg, miłość. Jako odbiorcy polskich tekstów literackich utkanych z kryptocytatów studenci prawdopodobnie będą mieć satysfakcję, że rozpoznają ich autorów, a „pisząc cytatywne teksty lub badając cytaty, współdziałać w szerszym procesie zachowania i rozwijania naszego kulturowego dziedzictwa”¹¹. Poniżej zamieszczam zestawienie najwierniej zapamiętanych cytatów w kolejności ich malejącej frekwencji:

Tabela 1. Zestawienie najwierniej zapamiętanych cytatów

Lp.	Cytat	Autor, dzieło
1.	Czego chcesz od nas Panie za tve hojne dary?	J. Kochanowski, <i>Pieśń XXV</i>
2.	Kiedy się wypełniły dni i przyszło zginąć latem prosto do nieba czwórkami szli żołnierze z Westerplatte	K. I. Gałczyński, <i>Pieśń o żołnierzach z Westerplatte</i>
3.	Chodzi mi o to, aby język giętki powiedział wszystko, co pomyśli głowa	J. Słowacki, <i>Beniowski</i>
4.	Święta miłości kochanej ojczyzny / Czują cię tylko umysły pocziwe	I. Krasicki, <i>Hymn o miłości ojczyzny</i>
5.	Do kraju tego, gdzie kruszynę chleba podnoszą z ziemi przez uszanowanie dla darów nieba... Tęskno mi Panie...	C. K. Norwid, <i>Moja piosnka</i>
6.	Nasz naród jak lawa / Z wierzchu zimna i twarda, sucha i plugawa, / Lecz wewnętrznego ognia sto lat nie wyziębi / Plwajmy na tę skorupę i zstąpmy do głębi	A. Mickiewicz, <i>Dziady część III</i>
7.	Nie widziałam cię już od miesiąca. I nic jestem może bledsza trochę śpiąca, trochę bardziej milcząca, lecz widać można żyć bez powietrza	M. Pawlikowska-Jasnorzewska, <i>Miłość</i>
8.	A jeśli komu droga otwarta do nieba/ Tym, co służą ojczyźnie. Wątpić nie potrzeba	J. Kochanowski, <i>Pieśń XII</i>
9.	Idź wyprostowany, wśród tych co na kolanach, /Wśród odwróconych plecami i obalonych w proch	Z. Herbert, <i>Przesłanie pana Cogito</i>
10.	Nic wiecznego na świecie radość się z troską plecie	J. Kochanowski, <i>Pieśń IX</i>

¹¹ Jest to teza chorwackiej uczoney Dubravki Oraić-Tolić, przywołana przez H. Markiewicz, *O uży-
ciach i...*, s. 170.

c) cytaty rozpowszechnione wśród studentów pedagogiki

Wśród wypowiedzi moich respondentów w związku z drugim poleceniem kwestionariusza ankiety znajdziemy wyrażenia, zdania i sformułowania, które można nazwać cytatami (zniekształcenia, można usprawiedliwić brakiem bezpośredniego dostępu do dzieł w chwili „wypełniania” kwestionariusza). Uzyskany materiał badawczy tworzą więc cytaty niedokładne, nie naruszające jednak sensu podstawowego prototekstu, a także transformacje semantyczne i/lub semiotyczne. Materiał ów nie potwierdza wcześniejszych przypuszczeń autorki o słabej lub całkowitej nieobecności wśród studentów pedagogiki tzw. mądrości literatury. Owszem, w ich pamięci utrwaliły się pewne sformułowania: przede wszystkim te, nazywające postawy wobec świata, oraz te, związane z określoną problematyką, dotyczącą głównie stosunków międzyludzkich. Przywoływane przez nich cytaty odnoszą się do problematyki, którą najprościej określić słowami: **miłość – przyjaźń – relacje międzyludzkie**. Najczęściej cytowane są słowa trzech twórców: A. S. Exupéry’ego, J. Twardowskiego, E. Stachury¹².

Jeśli chodzi o pierwszego autora, to największą frekwencję (70% wśród ogółu cytatów) uzyskało zdanie będące pouczeniem lisa kierowanym do Małego Księcia: „Dobrze widzi się tylko sercem. Najważniejsze jest niewidoczne dla oczu”. Jeden z interpretatorów dzieła twierdzi, że słowa te wyrażają istotę miłości ludzkiej i boskiej, ponieważ Exupery nawiązuje w nich do Biblii: „I oświecił oczy serca waszego, abyście wiedzieli, jaka jest nadzieja świętych w dziedzictwie jego”. [List św. Pawła do Efezjan (Ef 1,18)]. Baśń o Małym Księciu dla niezliczonych ludzi naszego stulecia stała się kluczową opowieścią ich życia. „Najpiękniejsza opowieść Antoine’a de Saint-Exupéry’ego jest w stanie w pewnym stopniu przywrócić nam ufność w bezwarunkową wierność miłości, obiecuje i ucieleśnia świat wysiłku dla innych i odpowiedzialności za innych, i ukazuje przywiązanie miłości, która nawet śmierci nie zwycięży – (...), jest pieśnią nad pieśniami opiewającą przyjaźń, koleżeństwo w obrazach o czarującej prostocie i piękności”¹³. Drugim cytatem z *Małego Księcia*, wymienionym przez co najmniej 5 studentów, są inne słowa lisa „Wśród ludzi też można się czuć samotnym”.

Istotną frekwencję (50% ogółu cytatów) zajmują słowa z *Hymnu o miłości* pochodzącego z Pierwszego listu św. Pawła do Koryntian: „Gdybym mówił językami ludzi i aniołów, a miłości bym nie miał, stałbym się jak miedź brzęcząca albo cymbał brzęczy”. Sądzę, że ten porywający tekst towarzyszyć mógł studentom w wielu momentach życia – zapamiętali go z lekcji języka polskiego w starszych klasach szkoły podstawowej lub szkoły średniej, z lekcji religii albo z uroczystości ślubnej. Tekst hymnu jest bardzo czytelny, dlatego zwrócę uwagę tylko na zasadnicze jego wątki, a uzasadniając jego popularność wśród badanej grupy, odwołam się do wypowiedzi teologów. Pierwsza

¹² Cytowane przez studentów słowa wymieniam w następującym porządku: od najczęściej przywoływanych (tj. mających największą frekwencję pośród innych cytatów) do tych, które zostały wymienione przez co najmniej 5 osób.

¹³ E. Drewermann, *Istotnego nie widać. Rzecz o Małym Księciu*, Warszawa 1996, s. 5.

część hymnu (do słów: „nic bym nie zyskał”) jest zbudowana z 3 zdań złożonych i w niej zawiera się teza powtarzana trzykrotnie, jak refren „a miłości bym nie miał”. Tę główną myśl wypowiedzi można sformułować następująco: miłość przewyższa wszystkie wartości, jest niewymierna. W następnej części kompozycyjnej Św. Paweł wylicza, jak w litanii,¹⁴ atrybutów pozytywnych miłości. W Liście do rodzin z dnia 2 lutego 1994 r. do tej części hymnu nawiązał także Jan Paweł II, pisząc: „Ta miłość (...), która jest »cierpliwa«, i »łaskawa«, ta, która »wszystko przetrzyma«, jest z pewnością wymagająca”¹⁴. Uzasadnienie wielkości hymnu znajdziemy w wypowiedziach wielu badaczy, nie tylko literatury, przykładem niech będzie fragment wypowiedzi Wacława Hryniewicza OMI: „Miłość należy do tej kategorii ludzkich praszów, które są najbardziej narażone na deformację, zużycie i upokorzenie. Trzeba im nieustannie przywracać utraconą głębię i niezwykłość. Pawłowy hymn o miłości należy do najwspanialszych słów wszech czasów. Słowo ludzkie odzyskało w nim swoje pierwotne piękno. Jest słowem dla wszystkich – dla wielkich i małych, bogatych i ubogich, możliwych i wzgardzonych, mocnych i słabych. Jest w nim mądrość, która stała się pieśnią pochwalną”¹⁵.

Z miłością łączy się, niestety, smutek ziemskich pożegnań, zatem: spieszmy się. Oto kolejnym utrwalonym w pamięci studentów cytatem literackim (ponad 40% ogółu przywołanych) są słowa ks. J. Twardowskiego „Spieszmy się kochać ludzi, tak szybko odchodzą”. (Już na egzaminie wstępnym studenci wykazali się dość dobrą znajomością źródła tego pouczenia). Miłość stanowi jeden z ważnych tematów poetyckich twórczości ks. J. Twardowskiego. Jest przedmiotem głębokiej refleksji w ogóle nad życiem, nad egzystencją ludzką (np. wiersze *Jeśli miłość*, *Miłość*, *Czekanie*, *O miłości bez serca*, *Bliscy i dalecy*, *Kłopoty zakochanych*, *Na chwilę*). O filozoficznym wymiarze rozważań poety nad miłością świadczą także inne aforystyczne zdania rozsiane po wierszach, sygnalizujące ważność tego stanu emocjonalno-intelektualnego w naszym codziennym życiu. Z tego samego wiersza pochodzą słowa: „nigdy nie wiadomo czy pierwsza jest ostatnią czy ostatnia pierwszą”. Innym znanym cytatem z ks. Twardowskiego są słowa „Samotność nie zaczyna się wtedy, kiedy ludzie od nas odchodzą, ale kiedy my odchodzimy od ludzi”¹⁶.

Z tematem miłości związane są także dwa inne często cytowane przez studentów wypowiedzi, zaczerpnięte z literackiego źródła. Ograniczę się tu jedynie do ich wyliczenia porządku odpowiadającego frekwencji wskazań. Pierwsze to słowa A. Mickiewicza:

¹⁴ Jan Paweł II, *List do rodzin*, „Słowo” – dziennik katolicki. Magazyn nr 13, 1994.

¹⁵ W. Hryniewicz OMI, *Gdybym nie miał miłości. Medytacja teologiczna*, „Znak” 1995, s. 8.

¹⁶ Por. S. Zak, *Spieszmy się kochać. O miłości w poezji ks. J. Twardowski [w:] Spotkania maturzysty z poezją miłosną. Od starożytności do współczesności*, S. Zak (red.), Kielce 1995, s. 161–166.

„I tęskniąc sobie zadaję pytanie:
Czy to jest przyjaźń? Czy to jest kochanie”.
Niepewność 1825

Drugi to wypowiedź o przyjaźni z powieści J. Carolla *Śpiąc w płomieniach* brzmiąca: „Celem każdej przyjaźni jest dawanie drugiej osobie siły, gdy tylko tego potrzebuje”.

Kolejnym tematem, który wydaje się żywo interesować studentów, dla którego nazwania posługują się sprawnie słowem zapożyczonym z literatury, jest smutna prawda o relacjach międzyludzkich. Oto bowiem znaczny udział wśród ogółu wymienionych cytatów (34%) miały słowa pochodzące z wiersza E. Stachury „Człowiek człowiekowi wilkiem”, korespondujące z rzadziej przytaczanym cytatem z T. Różewicza „Kochani ludożercy nie patrzcie wilkiem”. Pamiętamy z najnowszych dziejów naszej historii, jak wiele roczników uniwersyteckich uważało Stachurę za największego, najbardziej reprezentowanego dla nich poetę. Wydaje się, że pamięć w środowisku badanej młodzieży, pamięć o nim, ciągle jest żywa. Ten swoisty kult, nie tylko zresztą wśród młodzieży, wiązał się głównie z piosenkarstwem, spłaszczając niejako jego „życiopisanie”. Poeta prowadził życie włóczęgi i pieśniarza i najbliższy był realizacji ideału tram-pa czy hipisa w polskiej wersji. „Podłoże jego poematów i prozy poetyckiej stanowiła niezgoda na właściwe społeczeństwo, a zwłaszcza współczesnej cywilizacji, mechanizmy schematyzujące człowieka i relacje międzyludzkie”¹⁷. Inne utrwalone w pamięci studentów cytaty ze Stachury to „Wędrówką jedną życie jest człowieka” oraz „Życie to nie teatr”.

5. Wnioski

Ogólne wnioski przeprowadzonych obserwacji sposobów funkcjonowania cytatów literackich w środowisku studentów pedagogiki można sformułować następująco:

1. Najbardziej rozpowszechnione wśród studentów pedagogiki są te cytaty literackie, które utrwalone zostały na kartach szkolnych lektur obowiązkowych. Dotyczą one podstawowych wartości egzystencjalnych, takich jak: **miłość** („Dobrze widzi się tylko sercem. Najważniejsze jest niewidoczne dla oczu” z *Małego Księcia* Antoine’a de Saint-Exupéry’ego; „Gdybym mówił językami ludzi i aniołów, a miłości bym nie miał/ stałbym się jak miedź brzęcząca albo cymbał brzącający” z *Hymnu o miłości* z Pierwszego listu św. Pawła do Koryntian; „Spieszmy się kochać ludzi, tak szybko odchodzą” ks. J. Twardowskiego); **ojczyzna** („Święta miłości kochanej ojczyzny/ Czują cię tylko umysły pocziwe”, I. Krasicki, *Hymn o miłości ojczyzny*; „Do kraju tego/ gdzie kruszynę

---

¹⁷ Zob. T. Drewnowski, *Kontestacja po polsku [w:] idem, Próba scalenia. Obiegi, wzorce, style*, Warszawa 1997, s. 184.

chleba podnoszą z ziemi przez uszanowanie dla darów nieba... Tęskno mi Panie...”, C. K. Norwid, *Moja piosnka*; „Nasz naród jak lawa, / Z wierzchu zimna i twarda, sucha i plugawa, / Lecz wewnętrznego ognia sto lat nie wyziębi / Plwajmy na tę skorupę i zstąpmy do głębi”, A. Mickiewicz, *Dziady cz. III*; „A jeśli komu droga otwarta do nieba/ Tym, co służą ojczyźnie. Wątpić nie potrzeba”, J. Kochanowski, *Pieśń XII*), *Bóg* („Czego chcesz od nas Panie za twe hojne dary?”, J. Kochanowski, *Pieśń XXV*), *relacje międzyludzkie* („Człowiek człowiekowi wilkiem” z wiersza E. Stachury).

2. Można mieć zaufanie do kompetencji kulturowej studentów pedagogiki z zakresu znajomości znamienitych słów z polskiej literatury. Szkolna edukacja literacka wydaje się być nadal ostoją tradycji, utrwała narodowe wartości, takie jak służba ojczyźnie, kształtuje pewne postawy moralne, w tym przypadku wierność sobie, wskazuje istotne w życiu wartości: Bóg, miłość.

3. W zbiorowej pamięci studentów nie zachowują się źródła cytatów literackich (nazwiska pisarzy i tytuły dzieł).

LITERATURA:

Bukowski K., *Biblia a literatura polska*, Warszawa 1990.

Drewermann E., *Istotnego nie widać. Rzecz o Małym Księciu*, Warszawa 1996.

Drewnowski T., *Kontestacja po polsku* [w:] idem, *Próba scalenia. Obiegi, wzorce, style*, Warszawa 1997.

Hryniewicz W. OMI, *Gdybym nie miał miłości. Medytacja teologiczna*, „Znak” 1995.

Jan Paweł II, *List do rodzin*, „Słowo” – dziennik katolicki. Magazyn nr 13, 1994.

Liberek J., *Skrzydlate słowa w perspektywie frazeologicznej* (sprawozdanie z posiedzenia Komisji Frazeologicznej Komitetu Językoznawstwa PAN, Warszawa, 6 listopada 1998 roku), „Poradnik Językowy” 1999, z. 4.

Markiewicz H., *O użyciach i nadużyciach cytatów*, „Twórczość” 2002, nr 11/12.

Tomkowski J., *Być albo nie być, czyli mądrości literatury* [w:] idem, *Zamieszkać w bibliotece*, Ossa 2004.

Żak S., *Spieszmy się kochać. O miłości w poezji ks. J. Twardowskiego* [w:] *Spotkania matu-rzysty z poezją miłosną. Od starożytności do współczesności*, S. Żak (red.), Kielce 1995.